

Sepsiszéki Nagy Balázs

AZ ÚZ-VÖLGYÉTŐL A VERECKEI-HÁGÓIG

– Kárpátaljai útinapló, 2016. szeptember 25–29. –

Huszonegy éves voltam, amikor 1990-ben felvételt nyertem a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakára. Tanévkezdéskor, a tanárokkal való első találkozás során, mindenki be kellett mutatkozzon és meg kellett fogalmazza, hogy mit jelent neki a haza. Ekkor én azt mondtam, hogy a szülőföldem Székelyföld, s hazám a Kárpát-medence. Ennek az érzésnek a jegyében töltöttem el a diákéveimet. Megismertem a Pilis, a Börzsöny, a Bükk, a Mátra, a Gerecse és a Vértes hegységek rejtett kincseit, a Balaton meg a Fertő-tó vidékét, kerékpárral sikerült bejárnom az Alföldet, a Dunántúlt, a Duna-Tisza között, elcsatolt szlovéniai magyar falvakat, a Felvidéket Pozsonytól Kassáig és az Őrvidék néhány, még magyar települését. Otthon voltam az Őrségben, a Csallóközben, a jó palócok meg a budajenői székelyek között egyaránt. A Kárpát-haza bejárása során valamiért eddig nem jutottam el Kárpátaljára, de most a Nemzetstratégiai Kutatóintézetnek köszönhetően már ezt a sanyarú sorsú magyar tájat is megismerhettem. Mostantól Kárpátalja már nem csak lélekben a hazám.

SZEPTEMBER 25. (HÉTFŐ)

A megismerés iránti vágytól fűtve indultam útnak az Úz-völgyében fekvő Csinódból, vasárnap délután. Apósom vitt le a hegyről autóval Lövétére, ahonnan a kisbusz ma hajnalban indult. Csíkszeredában letettük a gyerekeket a Segítő Mária Gimnázium bentlakásában. Nagy változás a családunk életében, hogy idéntől mindkét gyermekünk városi iskolába jár és csak hétvégeken vannak velünk. Ezt a helyzetet Gergő jobban viseli, hiszen ő már négy esztendő óta Csíkbánkfalván tanult, de Uzonka bizony a havasi élet után börtönnek érzi az iskolát meg a bentlakást. Az első tanítási héten a sok sírás miatt már csütörtökön haza kellett hozzuk, s most is könnyező szemmel intett nekem búcsút.

Lövétén Mihály János történész kollégámnál vacsoráztam, majd aludtunk hajnali kettőig. Lázár Sándor a szállítási cég tulajdonosa lejött értünk autóval Szentegyházáról, ugyanis a kisbusz az ottani telephelyéről indult. Még egy óra eltelt azzal, hogy a vállalkozó új szőnyeget vágott a buszba, mert az utolsó takarításkor valahová eltűnt belőle a korábbi. Négy órakor végre elindultunk a Székelyudvarhely–Marosvásárhely–Szászrégen–Dézs–Szatmárnémeti–Nagybánya–Csengersima útvonalon. A menetidő úgy volt kiszámítva, hogy majd a beregsurányi határátkelőnél találkozunk a Budapestről induló autóbusszal, amelyik a honismereti kiránduláson résztvevők többségét szállította. Ez szinte percnyi pontossággal sikerült is.

A határátkelés elő volt készítve, ugyanis az utaslisták útlevélszámokkal együtt előre el voltak küldve, és így viszonylag gyorsan, fél óra alatt átjutottunk az ellenőrzőpontokon. A buszt elsőként egy géppuskával felfegyverkezett határőr állította meg, aki felírta egy kis papírra az utasok számát. Ezt követően kérték el és ellenőrizték az útleveleket, majd jött a vámvizsgálat. Végül még volt egy beléptető kapu, ahol egy szintén fegyveres őr elkérte a sofőrtől azt a kis papírt, amire fel volt írva az utasok száma, és ő is leellenőrizte, hogy valóban annyian vagyunk-e? Ez az egész hangulat a rendszerváltozás utáni romániai állapotokat idézte.

A szálláshelyünk Jánosiban, Bíró Tibor szállodájában van. Ő már a Szovjetunió felbomlását követően vendéglátással kezdett foglalkozni és szorgalmas, kitartó munkájának, baráti köre támogatásának, valamint bankkölcönöknek köszönhetően tudta megépíteni a háromcsillagos szállodáját. Csak ő tudja, hogy mekkora terhet cipel a vállán, hiszen elmondta, hogy a banki kamatok egyre nőnek és a háborús helyzet az utóbbi két esztendőben ellehetetlenítette a turizmust. Jelenleg száz magyar embernek biztosít munkalehetőséget, ami nagy dolog egy olyan régióban, ahol a korábban működött harminc ipari létesítmény többsége bezárt. A beregszászi konzervgyár ugyan még üzemel, de nem élelmiszert gyártanak benne, hanem szeszes italokat. Szóba álltam a pincérekkel is, mert érdekelt, hogy mennyit keresnek. A szállodában havonta két hetet dolgoznak és ezért nettó 100 000 forintot kapnak, ami az itteni árakhoz viszonyítva jó kerestennek számít. A benzin csak 20 hrivnya (1 hrivnya = 100 forint) és az alapélelmiszerek többsége is olcsóbb, mint Magyarországon vagy Erdélyben. A cigaretta és a szeszes

ital is olcsó, ezért van korlátozva a kivitelük, viszont éppen ezért virágzik a csempészés. Egy beregszászi tanár például csak úgy tudja eltartani a családját, hogy hajnalban felkel és a tanítás előtt kerékpárral átmegy a határon, s átviszi a hivatalosan kivihető 2 karton cigarettát és a 2 üveg konyakot. Ezeket eladja és ebből pótolja a fizetését. Itt a túlélés érdekében mindenkinek ügyeskednie kell valahogyan.

A Helikon Szálloda tágas, a szobák tiszták, kényelmesek, az ellátás kitűnő, a feltálatl menük ízletesek. Étkezések előtt házi pálinka, vodka vagy konyak közül lehet választani, utána helyi borokkal kínálják a vendéget. Kárpátalja jó bortermő vidéke a Kárpát-medencének. Nem véletlen, hogy a romániai Cotnár cég is rendelkezik itt 200 ha szőlőssel és ezen a márkanéven forgalmazza a borait. A határátkelő utáni egyik első reklámtábla is ezt a márkát hirdeti. Ebéd után berendezkedtünk a szobákban, majd egy kis pihenés után elkezdtünk ismerkedni Beregszásszal.

Ebbe a délutánba egy múzeumlátogatás és egy belvárosi séta fért bele. A Beregvidéki Múzeum a Bethlen utcában, az egykori Bethlenkastély épületében található. Ez a kastély a város legrégebbi lakóépülete, 1629-ben Bethlen Gábor fejedelem építtette. A 17. század végén a Rákóczi-család birtokába került. II. Rákóczi Ferenc nagyságos fejedelem többször is megfordult a falai között, 1705. december 20-án itt adta ki a személyi felkelésre buzdító kiáltványát. Az épületet évtizedek óta nem javították, olyan állapotban van, mintha az épületből éppen most költöztek volna ki egy állami gazdaság vagy egy tévesz irodái. Az udvarán elgazosodott sportpálya jelzi, hogy a kommunizmus idején oktatási intézmény is működhetett benne. Jelenleg az ukrán művelődésügyi minisztérium birtokolja. Az, hogy itt 2002-ben múzeum létesülhetett, Sepa János érdeme, aki a csernátoni Haszmann Pálhoz vagy a gyimesbükki Antal Máriához hasonló szorgalommal gyűjtötte és gyűjti a település és a régió történeti emlékeit. A képzőművészeti kiállítás kivételével az egész múzeum inkább egy raktár képét nyújtja, ugyanis a több mint ezer darab tárgy túl zsúfoltan, különösebb tematikai rendszerezés nélkül van kiállítva. A tárlók kopottak, a tárgyak többségére ráférne a restaurálás, a konzerválás, de látszik, hogy nincs rá pénz. A kerékpárral közlekedő múzeumalapító és vezető mégis tele van lelkesedéssel és folyamatosan bővíti a gyűjteményt. A kiállítótermekben a mamutfogtól és a kőbaltáktól kezdve a vaskály-

házig, mindenfélét lehet látni, a folyosó pedig éremgyűjteménnyel meg régi pénzekkel van teleaggatva. Érdekes volt régi fényképekről látni a Szent Jobb körútját a visszatért Kárpátalján 1939-ben. Nekem a kiállított anyagból leginkább Baranyi József festőművész alkotásai tetszettek, mert festményein keresztül szívembe zárhattam a beregi tájak és falvak sokszínű világát. Az egyik teremben külön tárlót szenteltek a Beregszászon született Fedák Sári színésznő emlékének. Róla két történet is elhangzott. Egyik szerint fogadással nyerte a beregszászi villáját, ugyanis engedte, hogy a hasán kártyázzanak egy egész éjszakán át, s közben egyszer sem kacagta el magát. Amennyiben kacagott volna, nem kapta volna meg a villát. Egy másik történet szerint egyszer egy katonatiszt azt ajánlotta neki, hogy fürödjön meg pezsgőben. Hozatott is 100 üveg pezsgőt, s vállalta, hogy a rendkívüli fürdés után a századával az egészséget megisszák. A vicces a dologban az, hogy amikor a kádból a pezsgőt visszatöltötték az üvegekbe, akkor 101 palack telt meg.

Még egy érdekes alakja a vidéknek az Ilosvai járásban született Ivan Fircák, akit az 1920-as években a világ legerősebb emberének neveztek. 1928-ban az angol királynőtől kapta a Kroton (legyőzhetetlen) nevet. Állítólag 1800 kg-ot tudott kinyomni. Németországban amikor egy autószalonnatulajdonosa azt ajánlotta neki, hogy emeljen fel egy autót és neki adja, akkor megfogta a járművet és kivitte a hátán az épület elé. Kénytelenek voltak neki adni. Spanyolországban pedig egy 947 kg-os bikát győzött le pusztá kézzel. Még a szarvát is letörte, s a hátán vitte ki az arénából az elpusztult jószágot. A kommunizmus idején rendszerellenesnek bélyegezték, s végül tejcarnokosként a szülőfalujában, Bilkén öregedett meg és halt meg 71 évesen.

A lelkes intézményvezető a kastély boltíves pincéjét bormúzeummá varázsolta. A pince padlóját Észak-Ukrajnából származó, egyformára csiszolt téglákkal rakatta ki, és kitalálta a téglajegy eladást mint támogatásszerzési módszert. Tízezer forintért ugyanis téglajegyvet lehet váltani, és a támogatók neveit belevéselti a téglákba. A lerakott tágláknak mintegy 20%-a lelt már így gazdára.

Ebbe a napba belefért még egy kora esti séta. A múzeum közelében áll a város római katolikus temploma, melynek helyén már az Árpád-korban templom állott. Erre utal az oltár mögötti ablak ívén olvasható 1108-as évszám. A gótikus stílusú épület a mai alakját a 19. század

közepén nyerte. Gyönyörű hálóboltozatos szentélye van. Az épület homlokzatán márványtáblák hirdetik, hogy 1095-ben Lampertszász alapította a várost, valamint azt, hogy IV. Béla király 1247-ben a településnek városi kiváltságot adott. A németek és magyarok által vegyesen lakott várost sokáig Lampertszásznak nevezték, oklevélben csak 1504-ben fordul elő először a Beregszász megnevezés. A templom bejáratával szemben áll Szent István király mellszobra. Örömmel tapasztaltam, hogy ebben a fele részben még magyar ajkú népesség által lakott településen nem ez az egyetlen magyar vonatkozású szobor. Az Arany Páva vendéglő előterében áll Petőfi Sándor szobra, s a szomszédságában Esze Tamás mellszobra vonja magára a figyelmet. Mindkét szobor talapzatán sok ide érkező magyar turista helyezi el az emlékezés koszorúját. A sétáló utca elején egy épületen kétnyelvű márványtábla hirdeti, hogy 1847 júliusában itt töltött két éjszakát a nemzet költője. Esti sétám során még felfedeztem egy Móra Ferenc és egy Illyés Gyula emléktáblát. Emléktábla és dombormű hirdeti, hogy Kossuth Lajos a város díszpolgára volt. Nevét utcanév is őrzi. Az utcaneveket két nyelven írják ki, ugyanúgy, mint a székelyföldi városokban. Az üzletek feliratai nem minden esetben kétnyelvűek, ahol a tulajdonos nem magyar, ott általában csak cirill betűs feliratok láthatók. A nagyobb bevásárlóközpontokról hiányzik a magyar felirat, de a pénztárosok többsége beszél magyarul. Beregszászon és a környező magyar településeken a helységnévtáblák kétnyelvűek, de az útjelző táblákon mindenhol csak az ukrán településnevek olvashatók. A településképre rányomja bélyegét a sok elhanyagolt állapotban lévő épület. A központban az egykori Magyar Királyi Törvényház éjszaka fényárban úszó épületének homlokzatán a történelmi Magyarország címere látható. Ezt az épületet magyar állami támogatással újjátották fel és benne a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola működik. Vele szemben a református templomot éppen javítják, a tornya fel van állványozva. Sötétedés után meglepően kevesen járkálnak az utcákon. Úgy tűnt, mintha kihalt lenne a város.

SZEPTEMBER 26. (KEDD)

Kárpátaljai utazásunk egyik fő eseménye a Nemzetstratégiai Kutatóintézet által a II. Rákóczi Ferenc Főiskolán megrendezett GULAG Konferencia volt. Így a konferencia kapcsán lehetőségem nyílt az esti

fényben már kívülről látott épület alapos megtekintésére. Az 1908/1909-ben épült törvényszék ma a kárpátaljai magyarság legfontosabb oktatási és kulturális központja. Aki ide beteszi a lábát, megerősödhet a magyarságában, hiszen az emeleti folyosón II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona mellszobrai köszönnek tanárra és diákra egyaránt, a díszterem homlokzatát pedig egy országzászló díszíti a következő felirattal: II. RÁKÓCZI FERENC / KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA / KÖZÖSSÉGÉNEK / A MAGYAR / MEGMARA-DÁSÉRT. A NEMZETI TÁRSAS KÖR / ADOMÁNYA A NEMZETI ÖSSZETARTOZÁS NAPJÁN / BUDAPEST / 2012. 06. 04.

A főbejáratától felfelé vezető lépcsősor pihenőjénél Mádl Ferenc köztársasági elnöknek állítottak domborműves emléktáblát a kárpátaljai magyar felsőfokú oktatás megteremtését és megőrzését szolgáló múlhatatlan érdemeiért.

A konferenciának mindössze három előadója volt, de az egybegyűtkeket a főiskola rektorhelyettese, Szalipszki Endre főkonzul, Zán Fábián Sándor református püspök, Molnár János római katolikus esperes és a szervező intézmény elnöke, Szász Jenő is köszöntötte. Az emlékezésre való ráhangolódást segitendő elhangzott Karig Sára költőnő megrendítő verse.

SARKÖVEZET

A költő itt a hóba ír,
mert nincs papír.
És mint a gyémánt, megfagyott,
de nem ragyog
a hó, s a szó, mit hóba vés,
nagyon kevés.

Nem futja már idő, ideg,
az éj hideg;
nem futja már a balga hit,
a szavait nem olvassa el senki sem –
mégis üzen.

A költő itt a hóba ír,
mert nincs papír.
A jég hátán senki sem él,
kemény a tél.
S a lét csak tárgyi tévedés:
az érv kevés.

Ha él, ha vall, ha néha sír,
a hóba ír,
hogy itt is költő – és magyar –
és jót akar,
hogy itt is hinni, írni mer,
hogy írni kell.

Ha erre futtok szarvasok,
megálljatok:
az ember itt a hóba ír,
mert nincs papír.
S a hóba rótt szó nem fehér,
az ón a vér.

Molnár János római katolikus esperes családi történetet mesélt el. A nagymamája az elhurcolások idején 18 éves volt és 7 hónapos magzatát hordta a szíve alatt. A férjét elvitték a Gulágra és többé soha nem látta. Az esperes úr sem ismerhette meg a nagytatáját, ahogyan ezekben a szörnyű időkben sok kárpátaljai magyar gyermek csak fényképről látta az édesapját vagy a nagyapját. Aligha van olyan magyar család ezen a tájon, amelyik ne cipelne múltbéli sérelmet, félelmet, fájdalmat magában. Nagy MIÉRT van a magyar emberek lelkében – fogalmazott az esperes úr, s még senki sem kért bocsánatot!

Az első előadó dr. Molnár D. Erzsébet volt, aki a laikusok számára is érthetően összefoglalta az 1945-ös, „malenkij robot” (háromnapos munka) ürügyén vagy koncepciós perek révén történt elhurcolások okait, valamint térképre vetítette a kárpátaljai gyűjtőhelyeket meg a Szovjetunió életüket emésztő légereit. Az 1945-ben készült névjegyzék alapján a kárpátaljai elhurcolt magyar férfiak száma 28 000 főre tehető, de vannak 40 000 főt említő adatok is. Ez az akkori magyar népesség-

nek több mint 15%-át jelentette. Az 1941-es magyar népszámláláskor Kárpátalja magyar anyanyelvű lakossága 233 000 fő volt (ide sorolták a magyar ajkú zsidókat is). Az előadó az elhurcolásoknak három fő okát nevezte meg: hadifogolylétszám-kiegészítés, a Szovjetunió II. világháború utáni mukaerőszükséglete és az etnikai tisztogatás, vagyis a terület magyar jellegének megváltoztatása.

A második előadó, Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya volt, aki a kárpátaljai szovjet elhurcolásokat a nagybereg-i példán keresztül mutatta be. Ebben a községben több mint félezer 18–50 év közötti férfi esett a kiadott rendelet hatálya alá, s közülük 326-on kerültek a Gulag lágereibe. Közülük 39-en soha nem tértek haza. Előadásából kiderült, hogy nem csak férfiakat, hanem nőket is deportáltak. Megrendítő példaként hozta Nagy Margit esetét, aki *Szomorú emlék 1944–45-ből* címen naplót vezetett a szovjet hadsereg nagybereg-i tevékenységéről. Ez valahogy kitudódott és a háromgyerekes asszonyt perbe fogták, majd elhurcolták. A tőzsomszédjük volt Fancsik Tihámér, aki 1944-ben magyar csendőr volt. Őt ezért a múltjáért vitték el, de a feleségét, a szintén háromgyermekes Híres Idát is elhurcolták. Ráfogták, hogy az elkobozott naplót, ami a levéltárban jelenleg is megvan, nem is Nagy Margit írta, hanem ő. Így egyetlen napló kapcsán két magyar anyát is elhurcolhattak. A Fancsik gyerekek apa és anya nélkül maradtak. Amikor az édesanyát is elvitték, a legnagyobb gyerek befogta a lovat és szekérral vitte a két kisebb testvérét át Beregdédéra a nagyszülőkhöz.

Egy sötét kor kegyetlen történéseit halhattuk Fodor Gusztáv tiszaderzsi református lelkipásztortól is, aki *Kárpátaljai lelkészek a Gulagon* címmel tartott előadást. Előadását Bényei József *Végrendelet* című versével indította.

Bényei József:
VÉGRENDELET

A világot úgyis ki kell bírni.
Ne engedd a virágokat sírni.

Ne engedd a madarakat félni,
a hűséget hóban elvetélni,

az álmokat este megalázni,
almafákat áprilisban fázni,

a perceket ne engedd megállni,
ablakokat örökre bezárni,

csillagfényű éjszakákra lőni,
ösvényeket indákkal benőni.

Ameddig a vállad íve bírja,
vigyázz minden virágtalan sírra,

vigyázz minden társtalan magányra,
füstre, fényre, ember-glóriára.

Aki árva arccal sír az égre,
takarj szelíd álmat a szemére.

Tanulj könnyet, sebet, jajt szeretni:
valakinek embernek kell lenni.

1944-ben közel 100 gyülekezetben 93 000 református élt Kárpátalján. Ebből 1300 fő volt az értelmiségi réteg. Ez a közösség 90 templomot, 85 parókiát és 57 iskolát tartott fenn. A szovjet diktatúra idején mindent elvettek, a templomoknak is csak a használati jogát hagyták meg. Ebben a nehéz helyzetben 23 lelkész elmenekült, akik maradtak, azok közül 19-et letartóztattak és 3-an nem tértek vissza a Gulag táboraiból.

Hallhattuk, hogy milyen volt 1945-ben a férfiak nélküli szomorú karácsony. Mátyusfalvának ekkor már nem volt papja. A szomszéd faluból, Tiszaújlakról jött át a tiszteletes karácsonyi istentiszteletet tartani. Amikor felment a szószékbe, elkezdett sírni, mert nem volt egyetlen férfi sem a templomban.

1945/46-ban 15 000 református egyháztag került munkatáborokba. Még él az utolsó túlélő református lelkész. A kazahsztáni táborokat megjárt Gulácsy Lajos nyugalmazott püspök jelenleg 92 esztendő. Hozzá kapcsolódik egy történet, mely szerint volt egy dunántúli

fogolytársa, aki soha sem dicsérte meg a felesége főztjét, de miután a fogolytáborból hazakerült, teljesen megváltozott és bármit megevett, amit az asszonya eléje tett, s mindig meg is dicsérte, amit kapott. Ezt a nagy pálfordulást a feleség Gulácsy Lajosnak mesélte el, amikor először találkoztak. Meg is jegyezte, hogy Sztálin elvitt egy ördögöt és hazaküldött egy angyalt.

Ma a 70 000 fős kárpátaljai református közösséget 82 lelkész pasztorálja. Az előadó lelkész szerint a legnagyobb gond a negatív demográfiai mutató. Azt is megemlítette, hogy Ukrajnában az egyházak nem kapnak semmilyen állami támogatást. Zárszóként elmondta, hogy készek harcolni a megmaradásért, mert itt szeretnének élni.

Ébédszünet után a szomorú időkre való emlékezést egy városi sétával folytattuk. Elmentünk ahhoz az iskolaépülethez, amelynek udvarán a deportálás idején gyűjtőhely működött. Az épület külső falfelületén lévő, 1994-ben elhelyezett márványtáblán a következő felirat olvasható: **EBBEN AZ ÉPÜLETBEN GYŰJTÖTTÉK ÖSSZE, INNEN HAJTOTTÁK SZTÁLINI HALÁLTÁBOROKBA 1944 NOVEMBERÉBEN BEREGSZÁSZ ÉS A KÖRNYÉK MAGYAR FÉRFI LAKOSSÁGÁT.**

Innen az elhurcolás nyomán elhunytaknak állított lélekarangos emlékműhöz sétáltunk, amelyet 1999-ben állított a helyi magyar közösség. Eddig 330 áldozat nevét sikerült azonosítani, de a névsor még nem végleges. Az intézmény vezetői mindkét emlékhelyen koszorúkat helyeztek el.

A római katolikus templomot és a katolikus közösség jelenlegi helyzetét Molnár János esperes mutatta be. Neki sok erdélyi barátja van, hiszen Gyulafehérváron végezte a teológiát. Kárpátalján 45 plébániát tartanak számon és összesen 90 miséző hely van. A kommunista diktatúra idején annyira ellehetetlenítették az egyházat, hogy 1990-ben mindössze hét idős atya szolgált. Közülük Károly Lajos atya például 18 plébániát látott el. A népét szerető és érte cselekvő atya elmesélte, hogy ezekben a nehéz időkben Huszton nem volt plébános, de a templom vasárnaponként mégis mindig tele volt. A hívek a papi ruhákat kitették az oltárra, gyertyát gyújtottak és így imádkoztak. Papok hiányában a kántorok temettek.

Ma jobb a helyzet, ugyanis 1995-ben Munkács központtal önálló egyházmegyét alakítottak, s jelenleg több mint 40 atya teljesít szolgálatot. A római katolikusok száma 45-50 ezer lélekre tehető, s közülük

75–80% magyar. Az esperes úr tapasztalata szerint a katolikusok a vegyes házasságok révén eléggé intenzíven ukránosodnak. Még azt is megjegyezte, hogy a moszkvai, a kievi és az autokefál ortodox egyházak mellett a magyaroké csak megtúrt vallások.

Ebbe a napba még belefért a református egyházzal való ismerkedés is. Zán Fábián Sándor püspök úr hivatala kertjében fogadott. Körbeálltuk az elhurcolt református lelkészek emlékművét, amely egy különleges oszlop. Matl Péter szobrászművész márványba faragott alkotása jelképesen ábrázolja az egyház születését, kibontakozását, a diktatúra idején a szenvedését, majd a jelenlegi újjászületését. A 42 esztendő s püspök személyében olyan vezetőjük van a kárpátaljai reformátusoknak, aki hitet, erőt és lelkesedést adhat mindenkinek a megmaradásért folytatott küzdelemben. Ebben az alázattal végzett munkában nincs egyedül, hiszen Nagy Béla főgondnok hű segítője. Az ő kapcsolatrendszerének és leleményességének köszönhető, hogy ma Fedák Sári egykori villájában működik a püspöki hivatal, s a református egyháznak impozáns levéltára és múzeuma lehet. A Fedák-villát egy kis csellel szerezte meg. Megtudta, hogy a városvezető és a rajonvezető elvtársak régi álma, hogy kijussanak az Amerikai Egyesült Államokba. Kapcsolatai révén vízumot szerzett nekik, s ennek fejében a jóváhagyásukat kérte ahhoz, hogy egy kisebb egyházi ingatlant a Fedák-villára cseréljenek.

Az egyházi levéltárnak és múzeumnak otthont adó épület felújítását a Bethlen Gábor Alapon keresztül a magyar állam finanszírozta. Itt az összes kárpátaljai templomról fénykép látható, s nem csak a levéltári anyag gazdag, hanem a kiállított klenódiumok, úrasztali terítők is igen értékesek.

SZEPTEMBER 28. (SZERDA)

Ezt a napot Munkács nevezetességeinek a megismerésére szántuk. Rázós aszfaltúton haladtunk a város felé. Látszik, hogy a földek nicsenek magántulajdonban, mert sok a parlagon hagyott terület. A falusi udvarokról hiányoznak a Székelyföldre jellemző hatalmas csűrök és istállók. Legtöbb helyen csak baromfit és sertést tartanak. Az utak szélén székekre, kis asztalokra rakják ki az itt élők az eladásra szánt terményeiket: krumplit, zöldségféléket, gyümölcsöket és mézet.

Első állomáshelyünk a város központjában magasodó Szent Márton székesegyház volt. Ez az 1905-ben felszentelt templom csak két évtizede lett székesegyház, amikor Kárpátalján önálló egyházmegyét létesítettek. Majnek Antal ferences szerzetest II. János Pál pápa 1995-ben nevezte ki febianai címzetes püspökké és kárpátaljai segédpüspökké, majd Rómában szentelte püspökké 1996. január 6-án. Püspöki jelmondata: Az Úr az én erősségem. Rá hárult az új egyházmegye szervezeti felépítésének feladata.

A székesegyházban a püspök úr fogadott bennünket. A törékeny alkatú és törődött tekintetű főpásztor megőrizte ferences magatartását. Őszintén mesélt a valós helyzetről: az elvándorlásról, az alacsony bérekről és nyugdíjakról, az egészségügyi ellátás hiányáról. Szerinte Magyarország most nagyon vonzó és szívja el a fiatalokat, a házaspárokat, sőt még a betegeket is. Tetézi a bajt, hogy a mostani háborús helyzetben a katonai behívók miatt sok fiatal férfi ragad vándorbotot a kezébe. Az orvosok, tanárok után most már az egyszerű emberek is tömegesen húzódnak el innen. Véleménye szerint tisztességes munkából itt nem lehet megélni. Minden mondatából lehetett érezni, hogy nem látja az itteni magyar jövőt, de mégis kitartóan áll a helyén és példát mutat. Az egyháza 47 karitatív intézményt működtet, köztük óvodákat, árvaházakat és ingyenkonyhákat. Az ingyenkonyhákon keresztül mintegy 2500 szegény családon segítenek. A püspök úr és a kárpátaljai magyarok nem panaszkodnak, pedig a helyzet rettenetes. Még ilyen körülmények között is képesek adni, ha szükségés. Így például gyűjtést szerveztek a Kelet-Ukrajnában élő rászorulóknak javára, de ugyanígy segítséget küldtek innen magyarországi árvízkarosultaknak vagy a távoli cunami áldozatainak.

Majnek püspök úr szerkesztésében 21 esztendeje jelenik meg az *Új Hajtás* című római katolikus egyházi lap, melynek legfrissebb számával mindnyájunkat megajándékozott. Itt megjelentetett gondolataiból idézek: „Nem az a győztes, aki sebeket üt, aki kínoz, hanem aki ezeket elviseli Jézusért, s hordozza azokat Jézussal! Ezért ne állj bosszút, ne üss vissza, ellenkezőleg, az ellenségért is imádkozzál. Az Istent szeretőknek minden a javára válik.” (Róm 8,28)

A székesegyház főoltárán Szent Márton fehér lovon piros köpenyben van megjelenítve. A szentélyben még Szent István és Szent László királyaink szobrai láthatók. Érdekes, Ausztriából származó barokk

Boldogasszony-szobrot is rejt a templom. Ez a szobor a Szűzanyát áldott állapotban ábrázolja. Püspök úr is úgy gondolja, hogy a magyarság megmaradása szempontjából legfontosabb a szaporodás. Ezért vállalja főpásztorként, hogy egyházmegyéjében ő maga kereszteli meg azokat az újszülötteket, akik negyedik vagy többedik gyerekként születnek be egy magyar családba. Húszéves missziós munkája alatt 54 alkalommal hívták ilyen családokhoz.

A székesegyházban magyarul és ukránul is miséznek. A sekrestyés hölgy, aki néhányunk kérésére kinyitotta a székesegyház szomszédságában lévő 15. századi gótikus kápolnát, nem tud magyarul.

Munkács 80 000 lakosú város, s mintegy 7000-en vallják magukat magyarnak. Ezért az utcán alig lehet magyar szót hallani, a piacon viszont a kofák szinte mind megértik a magyar szót. Az üzletekről, intézményekről hiányoznak a magyar feliratok, de Beregszászhoz viszonyítva a városközpont rendezett. Látszik, hogy itt már kevesebb a magyar és ezért több pénzt kap a központi alapokból a város.

A város korzójának keleti szélét Munkácsy Mihály mellszobra, a nyugatit Cirill és Metód egész alakos szobra zárja. Híres festőművésünk szülőháza a közelben állott, ugyanis bajor származású édesapja sőtiszt volt. Az egykori szülőház helyén álló épületet emléktáblával jelölték meg, a szobrot pedig 1994-ben, Munkácsy születésének 150. évfordulója alkalmából állították. A központi épületek közül figyelmet érdemel a városháza szecessziós épülete, amely a 20. század első évtizedében épült. Rajta egyetlen magyar felirat sincs. A központi épületek közül csak egynek a homlokzatán találtam magyar feliratot: Vasudvar.

Megtekintettük a 17. századi Rákóczi-kastélyt is, amelyet II. Rákóczi Ferenc 1704-ben foglalt vissza. 1911-ben a kastély homlokzatára domborműves emléktáblát helyeztek el, melynek felirata a következő:

II. Rákóczi Ferenc
vezérlő Fejedelem dicső emlékére!
Kibujdosása kétszázados évfordulóján
emelte Munkács város közönsége.
1711–1911

Eszményképe maradsz Rákóczi a honszeretetnek,
Szellemed él köztünk és védi a drága hazát,
Ős hajlékod előtt kegyelettel jár a magyar nép,
Munkács béke ölen nagy neved áldva virul.

A kastélyban jelenleg zeneiskola működik. Udvarán újabb magyar emlékhelyet tekintettünk meg. Itt gyűjtötték össze 1945-ben a légerekbe elhurcolt helybeli magyarokat. Az emléktáblákra 140 nevet véstek.

Lehoczky Tivadar (1830–1915) főügyész, régész, történész, néprajzkutató volt Bereg vármegye Orbán Balázsa. Munkácsi lakóházának homlokzatán domborműves emléktábla hirdeti, hogy 1863-tól haláláig itt élt és alkotott. Ebben a házban jelenleg Matl Péter szobrászművész lakik, aki szívélyesen fogadta az érdeklődő csoportunkat. Műterme a rendezés alatt lévő kertje hátsó részében található, ahol éppen egy befejezés előtt álló Szent Márton-szobor volt emelőszerkezettel a forgatható asztalra emelve. A tágas, de télen fűtés nélküli műteremben kézi szerszámok és pneumatikus gépek heverték a munkaasztalokon. Matl Péter egy különleges ember. Nagyon erős a hite és a küldetésére is ráébredt akkor, amikor megpróbálta elhagyni a szülőföldjét, de a jó Isten mindig visszairányította oda, ahol élnie és alkotnia kell. Neki itt van a helye Kárpátalján, mert munkásságával erősíteni tudja az egész régió magyarságát. Művei ott vannak a köztereken, a templomokban, városokban és falvakban egyaránt. Ő tervezte és építette a Vereckei-hágón lévő emlékművet is. Ennek kapcsán mesélte el, hogy amikor ezt alkotta, úgy érezte, hogy felsorakoznak mögéje az ősei. Egy másik vallomása az volt, hogy amikor egy 3 méteres Mária-szobrot készített cserefából egy kolostornak és a megrendelő azt kérte, hogy faragja meg a szívét is, akkor ő nem szívesen vállalta ezt, de amikor mégis hozzáfogott, akkor a bogba faragott szívben megjelent Jézus alakja. Ez azóta is látható.

Matl Péter kedvenc témája a család. Fából, márványból, kőből készült szobrai gyarapodásra ösztönöznek. Nagyon családcentrikus ember. Jelzi ezt az is, hogy egy udvaron négy nemzedék él együtt. Tudja, hogy a család az egészséges nemzet alappillére, tudja, hogy csak egészséges családok alkothatnak erős nemzetet.

Harminc esztendeje küzd, hogy visszaszerezze a kommunizmus idején elvett kertjüket. Ebben akar egy különleges szoborkertet létre-

hozni. Már van a kertben néhány itt hagyott alkotás, hiszen évek óta alkotótáborokat szervez. Ő találta ki a Bereg megyei Szobor-út projektet, ami a térség falvainak látogatottságát kívánja előmozdítani. Tizenegy faluban hoztak létre egy-egy szoborral díszített teret és ezekről térképet meg egy képeslap-gyűjteményt jelentetett meg.

Munkács vára közelében alig találtunk az autóbuszoknak parkolóhelyet. A háborús helyzet ellenére nagy volt a turistaforgalom. Amióta az ukránok elveszítették a Krím félszigetet, azóta a kedvenc kirándulóhelyük Kárpátalja. A várkapu előtt magyar ajkú cigányok rozsdás karosszériájú Zsigulikból árultak szőlőt, almát és diót. A háromszintes vár már mesziről magára vonja a városba érkezők tekintetét. Az első benyomásom az épület-együttesről az volt, hogy hozzá nem értő módon fogtak a javításához, felújításához. Ahány tetőszerkezet, annyiféle födémmel van fedve, a néhány éve javított épületekről pedig már mállik a vakolat. Én a magyar vonatkozású emlékeket kerestem. Tudom, hogy ez a vár fontos erősség volt a honalapítás óta. Már Szent István megerősítette a falait és Szent László is folytatta ezt a munkát. Amikor 1241-ben Batu kán 60 000 fős seregével a Vereckei-hágón át betört Magyarországra, a várost ugyan lerombolta, de a várat nem tudta bevenni. Jelentős szerepet játszott a vár történetében *Korjatovics Tódor* podóliai herceg, akit rokoni kapcsolatok fűztek a magyar királyi udvarhoz. Egyik nővére *Zsigmond király* édesanyja volt. 1396-ban Zsigmond neki adományozta a várat és a hozzá tartozó domíniumot. Udvarát a munkácsi várban rendezte be, jelentősen kibővítve azt. Lábánál széles árkot ástak és vízzel töltötték meg, a vár felé eső partján tölgyfa palánkot építettek. Innen ered a vár másik neve: „Palánk”. A várban ma központi helyen *Korjatovics Tódor* egészalakos szobra áll. Felemelt kezének mutatóujját a látogatók megfogják annak reményében, hogy az egykori várúr szerencsét hoz az életükre. Sokan aprópénzt is dobnak a szobor talapzatára. Én nem szorongattam a csodatevőnek vélt szobor ujját, hanem a magyar vonatkozású emlékeket kutattam. A várat 1686-ban és 1687-ben hősiiesen védő Zrínyi Ilona emlékét egy márványtábla és egy Matl Péter által készített, anyát és kisfiát, azaz II. Rákóczi Ferencet ábrázoló szoborpár őrzi. Emléktábla adja tudtára az ide érkezőknek azt is, hogy a magyar Szent Koronát Napóleon hadai elől menekítve 1805. december 11-től 1806. március 10-ig itt őrizték. Az utókor azt is megörökítette, hogy Petőfi Sándor

1847. július 12-én járt a várban. Kazinczy Ferenc egy esztendeig e vár falai között raboskodott.

A honalapítás ezeréves évfordulója alkalmából, 1896-ban a vár észak-keleti Hajdú-bátyáján ünnepélyes keretek között, díszes talapzaton egy 33 méter magas emlékoszlopot állítottak, tetején hatalmas, kiterjesztett szárnyú, csőrében kardot tartó bronz *turulmadárral*. Ezt 1924-ben a csehszlovák hatóságok eltávolították, és lebontották az emlékoszlopot is. Ezt az emlékoszlopot, a városra tekintő turullal a tetején, Pákh Sándor és családja, Lengyel Zoltán megbízott polgármester idején, 2008-ban újból felállította.

SZEPTEMBER 29. (HÉTFŐ)

Az eddigi kirándulások során Fejes Norbert és Kudlotyák Krisztina voltak a vezetőink, erre a napra viszont egy tanári hivatását feladó hivatásos idegenvezető, Bíró András lett a csoport dinamikus mozgatója. A négygyermekes családapa évek óta otthagya a megélhetést nem biztosító tanügyet és nyaranta idegenvezetést, télen pedig síturák szervezését vállalja.

Első állomáshelyünk a kárpátaljai magyarok szolyvai siratófala volt. Ezt az emlékparkot az egykori gyűjtőtábor helyén hozták létre 1994-ben. Azóta folyamatosan bővül és a településenkénti emléktáblákon már több mint 12 000 név szerepel, és a névsor egyre gyarapodik. Megrázó élmény volt látni a sok elhurcolt magyar ember nevét. Minden névhez egy-egy családi fájdalom kötődik, s a családok fájdmából telik meg a nemzet keserű pohara. Ki tud a nagyvilágban erről a tragédiáról? Miért nem kiáltjuk, harsogjuk teli tüdővel mindenhol és mindenkinek, hogy a Kárpát-medencében népiirtás zajlott és zajlik. Önkéntelenül a barcaföldvári fogolytábor jutott eszembe, s az is, hogy milyen akadályokba ütközött egy ottani emlékmű felállítására.

Honismereti túravezetőnk visszaemlékezések alapján pillanatképeket elevenített fel a fogolytáborok életéből, majd felolvasta Ábrányi Emil még most is lelkesítő versét.

ÉL A MAGYAR...

Fessétek bár sötétre a jövőt,
Mondjátok, hogy már torkunkon a kés,

Beszéljetez közelgő, hosszú gyászról,
Mély süllyedésről, biztos pusztulásról:
Engem nem ejt meg gyáva csüggedés!
Szentül hiszem, akármit mondjatok,
Hogy a magyar nem vész el s élni fog!
Többet ki küzdött és ki szenvedett?
Hiszen vértenger, temető a múlt!
Vetettek rá halálos szolgaságot,
Irtották szörnyen... ámde a levágott
Törzsek helyén még szebb erdő virult.
Ezért hiszem, akármit mondjatok,
Hogy a magyar nem vész el s élni fog!
Ki a saját pártos dühét kiállta,
Annak nem árthat többé idegen!
Hányszor harsogták kárörömmel: Vége!
S csak arra szolgált minden veresége,
Hogy még kitartóbb, még nagyobb legyen.
Ezért hiszem, akármit mondjatok,
Hogy a magyar nem vész el s élni fog!
Szükség van arra, nemzetem, hogy élj!
Mert bár hibád sok s bűnöd sorja nagy,
Van egy erényed, mely fényt vet te rád,
S melyért az Isten mindent megbocsát –
Hogy a szabadság leghűbb véde vagy!
Ezért hiszem, akármit mondjatok,
Hogy a magyar nem vész el s élni fog!
Ha minden nemzet fásultan lemond,
S a szent rajongás mindenütt kiég,
S a büszke jognak minden vára megdől:
A te szabadság-szerető szivedtől
Új lánggra gyúlad Európa még!
Ezért hiszem, akármit mondjatok,
Hogy a magyar örökre élni fog!
Bízom s hiszek, míg Isten lesz fölöttünk,
Ki trónusán bírói széket ül!
És hogyha minden búra, bajra válik,
Romok között is hirdetem halálíg,

Erős, nagy hittel, rendületlenül:
Legyen bár sorsunk még oly mostoha,
Él a magyar s nem veszhet el soha!

Szolyváról Munkácson át a Vereckei-hágó felé vettük az irányt. Az útviszonyok olyanok, mint az 1990-es évek elején Erdélyben voltak. Az aszfaltok kátyúsak vagy agyonfoltozottak, a városok utcái pedig többnyire kockakövesek és hepehupásak. A hágó felé még az aszfalt is elfogyott, s az autóbusz csak lépésben kapaszkodott felfelé. Ide többnyire csak magyar turisták járnak, s nekik nem jár ki a járható út egy olyan vidéken, ami csak volt az övék. A Vereckei-hágó legmagasabb pontja 841 m. Látszik, hogy ez a fenyő övezetnek még csak az alja, mert többségben vannak a lombhullató fák. Nyugati irányban szépen kirajzolódott a Pokolbérc csúcsa, ahol a történelmi magyar határ húzódott. Megilletődve álltam ezen a helyen, ahol Árpád fejedelem jött haza hadával és népével. Ő akkor olyan hont teremtett, amely a Föld legbiztonságosabb helye még ma is. Aki magyarként eljut erre a helyre, meg kell tapasztalja azt a felemelő érzést, amit úgy neveznek: HONSZERETET.

A hágó díszje Matl Péter szobrászművész millecentenáriumi emlékműve, amely lényegében egy kapu ég és föld között, s ugyanakkor egy kapu a Kárpát-medencére is. A gránitból összerakott hét kötömb a Kárpátokon bevonuló hét törzset jelképezi. Eredetileg a kunsüveget szimbolizáló felső tömböt homokkőből akarta a művész elkészíteni, de tartva a szándékos rombolástól végül lemondott a tervéről. Valóban, az ukrán ultranacionalisták az emlékművet többször megrongálták, végül 2008-ban újra kellett építeni. A kapu nyílásában, a vérszerződésre emlékeztető oltárkőn, a kereszténység felvételére utaló keresztet ábrázoló márványlap jelenleg is megrongált állapotban van.

Bíró András felolvasta Kovács Vilmos *Verecke* című versét, majd a honalapítók nyomában járó csoport elénekelte nemzeti imánkat meg a Székely Himnuszot.

KOVÁCS VILMOS: VERECKE

Ez hát a hon... Ez irdatlan
hegyek közé szorult katlan.

S az út... Kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve,
Árpád török szava, vére
bélyegével homlokomon...
Szerzett ellen, vesztett rokon
átka hull rám, mint a rontás.
Perli-e még ezt a hont más?

Fenyő sussan, lombja lebben:
besenyő-nyíl a mellemben,
szakadékok; szakadt sebek,
útpor-felleg: megy a sereg,
elmegy, s engem hagynak sírnak...
Ágyékomból most fák nyílnak,
fényes szemem kivirágzik,
szájam havas vihart habzik,

Málló szirtbe temesetek,
fejem alatt korhadt nyereg,
két lábamnál lócsont sárgul –
ősi jognak bizonyosságul,
mert ez az út, kígyó bőre,
s kit nem vitt már temetőre,
s ki tudja még, kit hoz erre,
menni vele ölre, perre.

A hágón az egykori Brezsnyev-sziklát ukrán katonai emlékművé alakították át, s mellette azoknak emeltek emlékművet, akik Ukrajna függetlenné válásáért áldozták az életüket. Az emléktáblán ukrán és angol felirat olvasható. Az ukrán emlékművekkel átellenben egy be nem fejezett többszintes épület omladozik.

Bíró Tibor szállodatulajdonos szabadtéri ebéddel lepett meg a hágón.

Étkezés után leereszkedtünk a Vereckei-szorosba és megtekintettük az Árpád-vonal egyik épen megmaradt föld alatti bunkerét.

Ebbe az estébe még belefért a Misztrál együttes koncertje, amit a főiskola nagy előadótermében tartottak. A koncert része volt a Kárpát-

medencei magyarok zenéje című sorozatnak. A színpad hátterében a Kárpát-medence térképe volt megjelenítve, rajta felirat: Nyolc ország egy HAZA.

Öröm volt látni és hallani az első előzenekarként fellépő Borzsavári Népzenekart, Kovács Sándor primást és családtagjait. Másodikként a csángó népzeneét megszólaltató Servet Zenekar lépett fel, majd következett a fergeteges hangulatot teremtő Misztrál. Még fülemben cseng a dinamikus, dudaszóval előadott Boldogasszony anyánk és Dzsida Jenő *Az Isten szeret* című versének refrénje. A közönség a zenészeket felállva tapsolta vissza a színpadra.

SZEPTEMBER 30. (PÉNTEK)

A svédasztalos reggeli elfogyasztása után összecsomagoltunk és kijelentkeztünk a szállodából. Mivel előző nap hazafelé elsötétedtünk és nem tudtuk megnézni azt a helyet, ahol Feszty Árpád a körképéhez a vázlatokat készítette, ma ezzel folytattuk honismereti kirándulásunkat. Munkács szomszédságában, Kondoroska falu határában jelölték meg azt a helyet, ahonnan valóban az a panoráma tárul az ide érkezők elé, mint ami a Feszty-körképen látható. Ottjártunkkor még az időjárás is ahhoz hasonlóan borús volt, mint amit a festőművész megjelenített. A helyszínen a körkép márványlapokba gravírozott kicsinyített másolata van kiállítva.

Innen a 120 000 lakosú Ungvárra gurultunk, immár négysávos autóúton. Ung vármegye egykori központjában ma már csak 8000 magyar él. A volt megyeháza 1805-ben épült impozáns épületében jelenleg múzeum működik. Ennek az intézménynek a vezetője Erfán Ferenc festőművész, aki bemutatta az emeleti képzőművészeti kiállításokat, majd elkalauzolt bennünket a várba. A múzeum szomszédságában található az 1793–1796 között épült református templom. 1996 óta a gyülekezetnek van egy ukrán része is, amely dinamikusabban növekedik.

Ungváron mindössze egy magán orvosi rendelőn láttam magyar feliratot. Idegennek éreztem ezt a várost, pedig még itt is vannak őrt állók.

A vár a város szívében, a *vulkanikus* eredetű Várhegyen foglal helyet. Egy várkastélyá átalakított belső *várból* és az azt övező parkból áll, melyet négy fülesbástyával és egy háromszögletű bástyával megerősít.

tett védőfal vesz körül. Jelenleg a várkastélyban a Kárpátaljai Honismereti Múzeum és Képtár, valamint időszakos kiállítások találhatóak. A várparkban helyeztek el két 19. századi öntöttvas szobrot: a *Héraklész a lernai hidrávált* és a *Pihenő Hermészt*, valamint azt a *turul*szobrot, mely korábban a *tiszaújlaki Rákóczi-emlékművön* állt, amíg a *szovjet* hatalom le nem rombolta azt. Ez a vaskarikákkal a kötömbhöz erősített turul mintegy jelképe annak, amilyen helyzetben a kárpátaljai és általában a határon túli magyarság van. A várban hiányoltam a magyar feliratokat, pedig biztos vagyok abban, hogy az ukránok mellett legnagyobb számban magyarok látogatják. Még Bercsényi Miklós és felesége mellszobrainak talapzataira sem írták fel a neveket, pedig 1691-től ez a II. Rákóczi Ferencet is vendégül látó főúr volt a vár birtokosa és felvirágoztatója.

A várhoz a görög katolikus székesegyház előtt vezet az út. 1646. április 24-én az ungvári vár kápolnájában jött létre a Habsburgok által kezdeményezett vallási unió, az *egri* püspök jelenlétében 63 *ortodox* pap fogadott hűséget *XI. Ince pápának* és utódainak. Ennek értelmében a magyarországi ortodox *egyház* áttért a *római pápa* fennhatósága alá, új vallás született a városban, a *görög katolikus* felekezett. A mai székesegyház helyén állt egykori római katolikus templomot Drugeth János építtette a jezsuita rend számára, a mellette álló rendházzal együtt. Mária Terézia 1775-ben a jezsuita rend feloszlátása után a munkácsi görög katolikus püspökségnek adományozta mindkét épületet. A templomot rövidesen székesegyházzá, a rendházat pedig püspöki palotává építették át. Ezért látható ma Mária Terézia szobra a székesegyház bejáratával szemben.

Ungváron a Barátság (Druzsba) Szálloda éttermében ebédeltünk. A tulajdonos magyar ember és az idősebb pincérek is tudnak magyarul. Ez a szálloda ad otthont a helyi Rotary Clubnak.

Ungvárról délután 4 órakor vissza kellett induljunk Beregsurány felé, hogy még a váltás előtt átlépjük a határt. A kilépés sem vett hosszabb időt igénybe, mint a hétfői belépés, s innen hajnalra már hazaértem Székelyföldre.

Ez az öt napos kirándulás számomra nagyon tanulságos volt. Mostantól Kárpátalja is a szívembe van zárva, gyönyörű tájaival, történelmi emlékeivel, gyötrelmeivel, bizakodásával és örömeivel együtt. Én erőt merítettem abból, ahogyan az ott élők meg akarnak

maradni magyarnak. Nem zúgolódom azért, hogy a jó Isten kisebbségi élethelyzetben bízott rám feladatokat, sőt hálát adok azért, hogy az elcsatolt területek közül éppen Erdélybe, Székelyföldre születtem. Nekünk sem volt könnyű soha sem, s a jövő sem kedvderítő, de az elmúlt száz esztendőben legnehezebb sorsuk mégiscsak a kárpátaljaiaknak volt. Ha ők még küzdenek és a szülőföldjükön akarnak megmaradni, akkor nekünk is mindhalálig ki kell tartani. Felelősséggel és hűséggel!

